

РОЗДІЛ 5

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

УДК 349.42

ФУНКЦІЇ ТА ЮРИДИЧНІ ОЗНАКИ АГРАРНОГО РИНКУ В УКРАЇНІ

Ковальова М.С.,
студентка 2 курсу магістратури
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті на підставі аналізу наукових досліджень, нормативно-правових актів досліджується поняття аграрного ринку, розкриваються його ознаки та надається характеристика функцій. Пропонується авторське визначення аграрного ринку, яке можна використовувати в правових і наукових дослідженнях, і нормативно закріпити.

Ключові слова: аграрний ринок, юридичні ознаки аграрного ринку, функції аграрного ринку, сільськогосподарська продукція.

Kovalova M.S. / АГРАРНЫЙ РЫНОК, ЕГО ФУНКЦИИ И ЮРИДИЧЕСКИЕ ПРИЗНАКИ / Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Украина

В статье на основании анализа научных исследований, нормативно-правовых актов исследуется понятие аграрного рынка, раскрываются его признаки и характеризуются его функции. Предлагается авторское определение аграрного рынка, которое можно использовать в научно-правовых исследованиях, и нормативно закрепити.

Ключевые слова: аграрный рынок, признаки аграрного рынка, функции аграрного рынка, сельскохозяйственная продукция.

Kovalova M.S. / AGRICULTURAL MARKET, IT'S FUNCTIONS AND LEGAL CHARACTERISTICS / Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

The article analyses topical theoretical foundations, provisions of agricultural market. Relevance of the research is that agricultural market always plays a significant role in the national economy of Ukraine, because the population maintenance of agricultural production acts as the satisfaction of basic human needs because agricultural production is primarily the basis of nutrition and food security of the population – is one of the most important functions of each country in the world. Understanding the main aspects of the agricultural market will contribute effective development of the agricultural sector of country.

The purpose of the article is the analyses of theoretical and legal definitions of term «agricultural market». The main task of the study is the formulation of the main functions of agricultural market and characteristics of agricultural market.

In the article the author considers that the definition of agricultural market in the law is narrowed because «agricultural market» is based on trade, not only agricultural products, but also agricultural machinery, materials, capital goods and provision of services in rural economy. Based on the fact that not only agriculture production can be realized on the market, the definition of agricultural market in the law should be extended.

Complete reflection nature of the agricultural market can be obtained by analyzing it's basic functions, such as regulating, stimulating, informing, pricing, control, mediation, sanitation, integration, reproduction.

Summarizing, determine a definition of agricultural market, as a system of economic and legal relations between producers of agricultural products, machinery, materials, tools production and its customers concerning commodity exchange by negotiating and execution an agreement for sale and purchase, other civil legal agreements, which are based on the will voluntary agreed conditions and certain prices of the buyers and sellers.

Key words: agricultural market, characteristics of agricultural market, functions of agricultural market, agricultural products.

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що аграрний ринок в Україні завжди відігравав значну роль у національній економіці, адже забезпечення населення продукцією сільськогосподарського виробництва спрямовано на задоволення основних потреб людини, оскільки, сільськогосподарська продукція є, насамперед, основою харчування. Розуміння основних функцій та юридичних ознак аграрного ринку сприятиме ефективному розвитку правового регулювання аграрного сектору країни.

Метою статті є аналіз та узагальнення різних наукових досліджень, в результаті яких виділення основних юридичних ознак аграрного ринку, його функцій і за допомогою цього формулювання власного визначення аграрного ринку.

Дослідженню окремих правових проблем аграрного ринку України присвячені наукові праці вітчизняних вчених-правознавців в галузі аграрного права. Зокрема В. З. Янчук розглядав правові питання впровадження ринкових відносин в АПК, В. І. Семчик досліджував організаційно-правові засади розвитку аграрного ринку в Україні, Л. О. Панькова аналізувала правове становище аграрних бірж

та агроторгових домів в Україні, О. А. Поліводський досліджував правові форми реалізації сільськогосподарської продукції, в тому числі закупівель сільськогосподарської продукції, О. М. Батигіна досліджувала правові питання оптових ринків сільськогосподарської продукції та інші.

Дослідження більш концептуальних положень, основ аграрного ринку відображені у багатьох наукових працях вчених-економістів таких, як П. Т. Саблук, О. С. Бондар, Ю.С. Коваленко, В. О. Білик, Л. М. Левківська, А. М. Слащук, І. І. Лукінов та ін.

На думку В. І. Семчика аграрний ринок – це сфера товарного обміну, який (у межах, урегульованих законодавством про аграрні ринки) здійснюється між продавцями і покупцями (юридичні і фізичні особи, територіальні громади і держава), як товарообмін, що виникає за результатами аграрного товаровиробництва в установлених місцях, формах шляхом укладення і виконання договорів купівлі-продажу, інших цивільно-правових правочинів на добровільних узгоджених умовах і за відповідними цінами та волевиявлення продавців і покупців [1, с. 225]. Аграрний ринок визначають через відносини, які складаються

між сільським господарством і промисловими підприємствами та іншими споживачами його продукції, а також із сукупності обмінних операцій між самими сільськогосподарськими товаровиробниками. Аграрний ринок – це система установ, методів і ресурсів, головним завданням якої є координація та управління агропромисловим виробництвом країни на основі обмінних процесів з метою задоволення споживчих потреб [2, с. 21-23]. Л. Левківська описує аграрний ринок як сукупність відокремлених товарних ринків, що функціонують для забезпечення виробництва й вільного руху сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки. Такий ринок поділяється на продовольчі ринки, ринки матеріально-технічних ресурсів для сільського господарства, сфери послуг тощо [3, с. 415].

Специфічність аграрного ринку полягає здебільшого в його економічно-правових відносинах в процесі обороту сільськогосподарської продукції. Такий ринок складається із низки специфічних продуктових ринків (зерна, овочевої продукції, молока, цукру тощо). І. Рання зазначає, що характерною рисою аграрного ринку є наявність диверсифікованих видів аграрної діяльності, велика кількість посередників і дистрибуторів, розширена сфера аграрного сервісу, розгалужена система ринкової інфраструктури. Поняття аграрного ринку охоплює такі компоненти як продовольчий ринок, ринок землі та інших засобів виробництва, а також працересурсний і фінансовий ринки, ринок агротехнологій та агроінновацій [4, с. 244]. В аграрному законодавстві поряд з терміном «аграрний ринок» в якості синонімів вживаються терміни «ринок сільськогосподарської продукції», «продовольчий ринок» тощо. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24 червня 2004 року в статті 2 містить визначення аграрного ринку як сукупності правовідносин, пов'язаних з укладанням та виконанням цивільно-правових договорів щодо сільськогосподарської продукції [5]. Аналізуючи дане визначення, можна виділити наступні юридичні ознаки аграрного ринку: 1) це сукупність правовідносин, які характеризуються специфічними суб'єктивним та об'єктивним складом, змістом, підставами виникнення, зміни та припинення; 2) зазначені правовідносини виникають в процесі укладення та виконання різного роду цивільно-правових договорів; 3) предметом цивільно-правових договорів є сільськогосподарська продукція.

На нашу думку, запропоноване в Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України» визначення є звуженим, бо «аграрний ринок» базується на торгівлі не лише сільськогосподарської продукції, а й сільськогосподарської техніки, матеріалів, засобів виробництва та наданні послуг в сфері сільського господарства. Насамперед, в Законі України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції» від 25 червня 2009 року в статті 1 зазначено, що ринок сільськогосподарської продукції – частина аграрного ринку, де здійснюється оптова торгівля сільськогосподарською продукцією [6]. Це свідчить про те, що на аграрному ринку реалізується не лише сільськогосподарська продукція. Крім того, аграрний ринок ототожнено з ринковими відносинами, до яких належать відносини, що виникають на ринку на підставі укладених там договорів [7, с. 6].

У зв'язку з цим, доцільно у статтю 2 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» внести зміни і закріпити ширше визначення аграрного ринку.

Існування різних підходів до тлумачення поняття «аграрний ринок» свідчить про його багатогранність, адже кожен із аспектів відтворює суть аграрного ринку з різних боків.

Більш повне відображення сутності аграрного ринку можна отримати, проаналізувавши його основні функції, адже призначення будь-якого явища, його роль у суспільному житті розкриваються через притаманні цьому явищу

функції. Перш за все, варто згадати функції права: регулятивна функція, яка полягає у врегулюванні суспільних відносин, спрямована на закріплення, забезпечення або гальмування розвитку суспільних відносин; інформаційна функція проявляється в тому, що право інформує суспільство про варіанти можливої соціально значущої поведінки; охоронна функція права проявляється у встановленні норм, спрямованих на охорону суспільно значущих відносин у різних сферах суспільного життя; комунікативна функція полягає у тому, що право є інформаційною системою і через це – засобом зв'язку між суб'єктом та об'єктом управління у суспільстві; економічна функція – встановлює відповідні норми в економічній сфері, врегульовує виробничі відносини, закріплює форми власності, визначає механізм розподілу суспільного багатства, встановлює санкції за порушення відповідних норм [8, с. 156-158]. В свою чергу в економічній теорії виділяють такі основні функції ринку, як функція регулювання, стимулювання, санації, інтеграції, посередництва [9, с. 195].

Пропонуємо інтегрувати правові та економічні функції і виділити такі функції аграрного ринку:

Регулятивна – полягає у врегулюванні аграрних ринкових відносин, різних економіко-правових процесів – виробництва, обміну, розподілу і споживання, визначаючи пропозиції і напрями розподілу економічних ресурсів на мікро- та макрорівні за рахунок розширення або звуження попиту й пропозиції, що впливає на визначення ринкової ціни, закріплюючи це на законодавчому рівні.

Стимулююча – спонукає виробників товарів і послуг знижувати індивідуальні витрати порівняно з суспільно необхідними, підвищувати їх якість та споживчі властивості, до товаровиробників сільськогосподарської продукції можуть застосовуватися такі стимули, як субсидії, пільги, інвестиції, спеціальне оподаткування.

Інформативна – аграрний ринок надає виробникам інформацію про суспільно необхідну кількість товарів та послуг (витрати на їх виробництво, якість, асортимент) в умовах зміни цін та процентних ставок за кредити та інформує споживачів про набір продукції, ціну та інші характеристики.

Ціноутворювальна – в умовах аграрного ринку формується суспільна вартість товарів і послуг, держава визначає цінову політику на первинні ресурси і кінцеву продукцію.

Сануюча – аграрний ринок завдяки конкуренції очищає економічний простір від неконкурентоспроможних господарюючих суб'єктів і підтримує найефективніших, які можуть виконати різні вимоги споживачів щодо таких параметрів продукції та послуг як якість, ціна та інші. За допомогою цієї функції в країні зростає рівень стабільності і стійкості економіки загалом. Механізм санації проявляється, як об'єктивний арбітр, який відбирає найкорисніших для суспільства виробників, в результаті чого постійно зростає середній рівень ефективності народного господарства. Це унеможливує або значно послаблює виробництво заради виробництва, а отже, витратний характер економіки [10, с. 10].

Інтегративна – аграрний ринок об'єднує суб'єктів в одне ціле, сприяючи формуванню єдиного економіко-правового простору як у межах окремої держави, так і в межах світового ринку.

Відтворювальна – забезпечення безперервності зв'язку між виробництвом і споживанням, з її допомогою здійснюється оборот сукупного суспільного продукту та його складових частин.

Комунікативна – аграрний ринок – це система відносин, які можуть виникати, існувати між суб'єктами лише за наявності комунікації, обміну інформацією.

Контролююча – сприяє контролю споживачів за виробництвом, вирівнюванню цін, обмежує небажану поведінку і дії суб'єктів аграрного ринку, утримуючи від порушення законодавства та суспільного порядку.

Посередниця – споживачу надається можливість вибору постачальника, який, в свою чергу, забезпечує належну якість продукції, ціну, рівень сервісного обслуговування й інші вимоги, які висуває споживач. Продавець має право обрати того покупця, який йому найбільше підходить [11, с. 121].

Розглянувши різні підходи до розуміння «аграрного ринку» можемо виділити основні юридичні ознаки аграрного ринку:

1. аграрний ринок являється економіко-правовою регульованою системою, в першу чергу, як організаційна структура із взаємопов'язаними ланками – товаровиробниками, споживачами та інфраструктурою (загального (транспорт, зв'язок, фінансово-банківські заклади) та спеціального (біржі, ярмарки, аукціони, торгові дома, магазини, міські ринки) призначення), а також як економічно-правова система відносин, між складовими якої певною мірою проявляється регулятивна роль держави;

2. мета аграрного ринку – здійснення товарного обміну продукцією сільськогосподарського виробництва між суб'єктами аграрного ринку та надання послуг в сфері сільського господарства задля задоволення особистих потреб та задля забезпечення провідної позиції держави на світовому ринку сільськогосподарської продукції, техніки, засобів виробництва та продовольства;

3. предмет діяльності аграрного ринку – це обмінні операції між виробниками сільськогосподарської продукції, сільськогосподарської техніки тощо та їх споживачами;

4. специфічний суб'єктний склад аграрного ринку. Зокрема, однією із сторін завжди виступає сільськогосподарський товаровиробник, з іншої – споживач, яким може бути будь-який суб'єкт господарювання;

5. специфічний об'єктний склад аграрного ринку, який має певні особливості, бо окрім сільськогосподарської продукції, техніки, матеріалів, засобів виробництва, включає і землі сільськогосподарського призначення, послуги в сфері сільського господарства з приводу яких суб'єкти аграрного ринку вступають у взаємодію;

6. аграрний ринок виконує активну управлінську роль координатора економічних процесів з метою задо-

волення потреб масового споживача сільськогосподарської продукції та продовольства;

7. юридичними підставами виникнення аграрних ринкових відносин є юридичні факти (укладення договорів, закріплення в статуті господарюючого суб'єкта положення про те, що основним видом діяльності є товарне сільськогосподарське виробництво [12, с. 70] тощо);

8. наявний конкурентний характер, який полягає в тому, що кожен суб'єкт аграрного ринку виступає як конкуруюча сторона по відношенню до всіх інших суб'єктів і зобов'язаний дотримуватися конкурентного законодавства;

9. особлива державна підтримка аграрного ринку, яка проявляється у бюджетній, кредитній, цінній, регуляторній сферах державного управління щодо стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції та розвитку аграрного ринку, а також забезпечення продовольчої безпеки населення, що деталізується в Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України» [5];

10. основою аграрного ринку виступає товарне сільськогосподарське виробництво, головним засобом виробництва якого є природні ресурси, насамперед, землі сільськогосподарського призначення. Особливий правовий режим природних ресурсів як об'єкта права власності Українського народу;

11. аграрний ринок характеризується залежністю від природно-географічних факторів (клімату, погоди тощо), що свідчить про підвищений ризик такої діяльності;

12. велика затратність і технологічна обмеженість зберігання продукції протягом тривалого часу (сільськогосподарська продукція швидко псується, грімідка, що спричиняє труднощі при транспортуванні і зберіганні).

Таким чином, на основі проведеного дослідження можна запропонувати наступне визначення аграрного ринку – це система економіко-правових відносин між виробниками сільськогосподарської продукції, техніки, матеріалів, засобів виробництва та її споживачами стосовно товарного обміну, які виникають шляхом укладення і виконання договорів купівлі-продажу, інших цивільно-правових правочинів за волевиявленням продавців і покупців на добровільних узгоджених умовах і за визначеними цінами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Семчик В. Навчаючись, навчаю...Вибрані праці. До 85 річчя / В. Семчик. – К., Спринт-Сервіс, 2012. – 596 с.
2. Коваленко Ю. С. Аграрний ринок України: організація та управління / Ю.С. Коваленко. – К. : ІАЕ УААН, 1998. – 108 с.
3. Левківська Л. М. Теоретичні засади формування інфраструктури аграрного ринку / Л. М. Левківська // Економіка АПК. – 2002. – № 9. – С. 415–420.
4. Рання І. І. Нові напрямки аграрно-географічних досліджень / І. І. Рання // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії : зб. наук. пр. Харк. нац. ун-ту ім. В. Каразіна. – 2004. – Вип. 4. – С. 243–246.
5. Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 24 червня 2004 року № 1877-IV [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1877-15/print1390570411805658>
6. Про оптові ринки сільськогосподарської продукції» : Закон України від 25 червня 2009 року № 1561-VI [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1561-17>
7. Семчик В. І. Теоретичні засади формування організаційних та правових інститутів аграрного ринку / Семчик В. І. // Організаційно-правові проблеми розвитку аграрного і земельних ринків в Україні : зб. тез допов. і наук. повід. наук.-практ. конф. / відп. ред. В. І. Семчик. – К. : Ін-т держ. і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. – 88 с.
8. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвіка, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПРН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПРН України О. В. Петришина. – Харків: Право, 2010. – 584 с.
9. Економічна теорія : Політекономія : Підручник / За ред. В. Д. Базилевича. – 7-ме вид., стер. – К.: Знання-Прес, 2008. – 719 с.
10. Крайник О. П. Економіка підприємства : навч. посіб. / За ред. О. П. Крайник. – 2-ге вид. оновл. і доп. – Львів : Національний університет «Львівська політехніка» (Інформаційно-видавничий центр «ІНТЕЛЕКТ+» Інститут післядипломної освіти), «Інтелект-Захід», 2005. – 296 с.
11. Міщенко Д. А. Роль державного управління в процесі реформування аграрного сектора в ринкових умовах / Д. А. Міщенко // Економіка та держава – 2010. – № 11 – С. 120–121.
12. Марченко С. І. Організаційно-правові питання товарного сільськогосподарського виробництва в Україні : монографія / С. І. Марченко. – К. : ВГЛ «Обрії», 2010. – 199 с.